

BASKİRESİMDE YÜZEY VE DERİNLİĞİN DİYALOĞU: GOFRE BASKI*

•Doktorant Emre İnan**

ÖZET

Bu çalışma, gofre baskı tekniğinin baskiresim sanatında yüzey ve derinlik kavramlarını nasıl dönüştürdüğünü incelemektedir. Araştırmanın amacı, gofre baskının dokusal zenginliği ve üç boyutlu algı yaratma kapasitesinden hareketle, yüzey ile derinlik arasındaki görsel ve kavramsal etkileşimi hem tarihsel hem çağdaş bir bakış açısıyla değerlendirmektir. Çalışmada betimsel araştırma yöntemi benimsenmiş; eser incelemesi ve alanyazın taraması yoluyla gofre baskının teknik olanakları, estetik stratejileri ve sanatçı yorumları betimsel analiz yöntemiyle derinlemesine irdelenmiştir. Araştırmanın bulguları, gofre baskının yüzeyde oluşturduğu kabartmaların yalnızca biçimsel bir unsur olmanın ötesinde, izleyiciyle kurduğu dokusal ve optik ilişki aracılığıyla algısal derinliği yeniden tanımladığını göstermektedir. Ayrıca bu tekniğin çağdaş sanat pratiklerinde disiplinlerarası ve deneysel yaklaşımlarla zenginleşerek yeni anlam katmanları oluşturduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, alanyazında çoğunlukla endüstriyel bağlamda ele alınan gofre baskının, sanatsal bir ifade biçimi olarak teknik, estetik ve kavramsal boyutlarıyla daha kapsamlı şekilde araştırılması gerektiği ortaya konmuştur. Bu çalışma, gofre baskının baskiresim disiplinindeki potansiyelini hem tarihsel kökenleri hem de çağdaş yorumlarıyla yeniden düşünmeye katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gofre, Kabartma teknikleri, Çağdaş baskiresim, Hibrit baskı, Dokusal estetik

* Bu makale, Tez yazarı Emre İnan/ Anadolu Üniversitesi/ Güzel Sanatlar Enstitüsü/Baskı Sanatları Anasanat Dalı/ Danışman Hayri Esmer/ "Baskiresimde Yüzey Arayışları ve Gofre Baskı" başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir

** Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Baskı Sanatları Anasanat Dalı, inanemre95@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0592-2664

THE DIALOG OF SURFACE AND DEPTH IN PRINTMAKING: EMBOSSED PRINTMAKING*

•PhD Candidate Emre İnan**

ABSTRACT

This study examines how the technique of embossed printmaking transforms the concepts of surface and depth within the discipline of printmaking. The primary aim of the research is to evaluate the visual and conceptual interaction between surface and depth from both historical and contemporary perspectives, based on the textural richness and the capacity of embossed printmaking to generate three-dimensional perception. The study adopts a qualitative research method; through artwork analysis and literature review, the technical possibilities, aesthetic strategies, and artistic interpretations of embossed printmaking are explored in depth using descriptive analysis. The findings of the research indicate that the embossed reliefs created on the surface are not merely formal elements but reconfigure perceptual depth through their tactile and optical interaction with the viewer. Furthermore, it is observed that this technique has acquired new layers of meaning in contemporary art practices through interdisciplinary and experimental approaches. In conclusion, while embossed printmaking has often been examined in the literature within an industrial context, this study reveals the necessity of addressing it more comprehensively as an artistic mode of expression in terms of its technical, aesthetic, and conceptual dimensions. The research aims to contribute to a reevaluation of embossed printmaking's potential within the field of printmaking, considering both its historical foundations and contemporary reinterpretations.

Keywords: Embossing print, Relief techniques, Contemporary printmaking, Hybrid print, Tactile aesthetics.

* This article has been produced from the unpublished master's thesis "Thesis Author Emre İnan"/"Institute of Fine Arts"/"Printmaking Department"/"Supervisor Hayri Esmer" "Searches of Surface in Printmaking Art and Embossing Print".

** Anadolu University, Graduate School, Printmaking Department, inanemre95@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0592-2664

GİRİŞ

Gofre baskı, baskıya uygun yüksek dokunsal hacme sahip malzemelerin veya özel kalıpların kâğıt yüzeyine basılmasıyla oluşturulan, renksiz ya da renkli uygulanabilen deneysel bir baskıresim tekniğidir. Yüzeyde yarattığı kabartmalar sayesinde yalnızca görsel değil, dokunsal algıya da hitap eden bu teknik, izleyiciyle çoklu duyuşsal bir etkileşim kurma potansiyeline sahiptir. Sanat pratiklerinin tarihsel süreçte sürekli değişen kavramsal yapısı, gofre baskı gibi tekniklerin anlam ve işlev açısından yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle dijital çağın sunduğu olanaklarla sanatın ifade biçimleri daha katmanlı ve dinamik hale gelmiş; bu durum “yüzey” kavramının da geleneksel tanımların ötesine geçerek yeni anlatım olanaklarına evrilmesine zemin hazırlamıştır.

Tarih boyunca yüzey, sanat ve bilim arasında farklı işlevler üstlenmiş; dönemsel değişimlerle çeşitli anlam katmanları kazanmıştır. Bilimsel bağlamda yüzey, düşünsel süreçlerin görünür kılındığı dinamik bir ifade alanı olarak değerlendirilirken; sanatta ise kompozisyonun temel yapıtaşlarından biri olarak görsel algıyı yönlendiren önemli bir unsur olmuştur. Geleneksel anlamıyla yüzey, bir nesnenin dış sınırını belirleyen ve onu çevresinden ayıran katman olarak tanımlanmakla birlikte (Püsküllüoğlu, 2002), aynı zamanda zihinsel süreçleri somutlaştıran ve düşüncüyü belirli bir düzlemde görünür kılan kavramsal bir yapıdır (Hançerlioğlu, 1992). Bu yönüyle yüzey hem nesneleri tanımlayan hem de düşüncüyü görünür kılarak anlam dünyasını genişleten bir gösteren işlevi görmektedir. Sanat pratiğinde yüzey; dokusal etkiler, ışık-gölge ilişkileri ve fiziksel müdahaleler yoluyla iki boyutlu düzlemin ötesine geçerek derinlik algısı yaratan dinamik bir alandır. Özellikle baskıresimde, yüzeyin dokunsal ve görsel algıyı yönlendirme kapasitesi, yüzey ile derinlik arasındaki diyalogun temelini oluşturur. Gofre baskı, yüzeyde oluşturduğu kabartmalar aracılığıyla dokunsal algıyı harekete geçirerek görsel derinliği yeniden tanımlayan güçlü bir ifade aracıdır.

Derinlik ise hem bilimsel hem sanatsal bağlamda algıyı şekillendiren, çok katmanlı bir kavram olarak karşımıza çıkar. Görsel algı kuramlarına göre derinlik; perspektif, gölge, örtüşme gibi monoküler ipuçları ile konverjans ve retinal farklılıklar gibi binoküler ipuçları sayesinde oluşur (Goldstein, 2010; Palmer, 1999). Sanatta ise özellikle iki boyutlu yüzeylerde üç boyutlu bir etki yaratma çabası, Rönesans’tan bu yana perspektif, ışık-gölge ve dokusal detaylarla geliştirilmiş; izleyiciyle kurulan etkileşimi güçlendiren anlatı araçlarına dönüşmüştür (Panofsky, 1991; Arnheim, 1974). Bu bağlamda, “Baskıresimde Yüzey ve Derinliğin Diyalogu: Gofre Baskı” başlıklı bu çalışma, yüzeyin tarihsel ve kavramsal dönüşümünü incelemekte; gofre baskının yüzeyde oluşturduğu dokusal etkiler ve derinlik algısı üzerinden bu ilişkinin sanatsal boyutunu sorgulamayı amaçlamaktadır.

Gofre baskının yalnızca teknik bir yöntem değil, algısal derinlik ve estetik deneyim üreten bir araç olarak nasıl işlevselleştiği tartışılmakta; geleneksel baskı teknikleriyle çağdaş üretimler arasındaki ilişkiler ışığında bu tekniğin dinamik ve dönüşen yapısı değerlendirilmektedir. Ayrıca günümüzde gofre baskıyı aktif biçimde kullanan sanatçıların örneklerine yer verilerek, bu tekniğin çağdaş sanat pratiklerinde yüzey ve derinlik kavramlarına nasıl müdahale ettiği irdelenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, gofre baskı tekniğinin çağdaş baskıresim pratiğinde yüzey ve derinlik kavramlarını nasıl dönüştürdüğünü incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımıyla tasarlanmıştır. Nitel yöntem, sanat eserlerinin teknik, estetik ve kavramsal boyutlarını derinlemesine irdelemek için uygun bir zemin sağlar; bireylerin ve eserlerin çok katmanlı anlam dünyalarına odaklanarak geniş bir yorum alanı sunar (Yıldırım & Şimşek, 2022).

Araştırma deseninde betimsel desen ile doküman incelemesi birlikte kullanılmıştır. Betimsel desen, olgunun doğal bağlamında ortaya konmasına olanak tanırken (Sandelowski, 2000), doküman incelemesi yazılı ve görsel kaynaklardan hareketle sistematik bir analiz yürütülmesine imkân verir (Bowen, 2009). Böylece sanat eserleri, üretildikleri bağlamda teknik, estetik ve kavramsal açılardan çok yönlü olarak değerlendirilmiştir.

- Çalışmada veri toplamak için:
- Alanyazın taraması (kitaplar, makaleler),
- Sanatçı beyanları ve sergi katalogları,
- Gofre baskı tekniğiyle üretilmiş çağdaş sanat eserleri,

Görsel belge arşivleri kullanılmış; böylece hem metinsel hem görsel içeriklerden yararlanılarak kapsamlı bir analiz yürütülmüştür. İnceleme sürecinde özellikle teknik yapı, doku ve yüzey uygulamaları ile estetik stratejiler üzerinde durulmuştur.

1. Çalışma aşağıdaki sorular etrafında şekillenmiştir:
2. Gofre baskı tarihsel süreçte hangi kültürel, işlevsel ve estetik amaçlarla kullanılmış, bu kullanım nasıl evrilmiştir?
3. Çağdaş baskıresimde yüzey ve derinlik ilişkisi gofre baskı aracılığıyla nasıl yeniden tanımlanmaktadır?
4. Seçilen örneklerde doku, boşluk ve kabartma hangi estetik ve kavramsal anlamları üretmektedir?

Sanatçıların biçimsel stratejileri kavramsal anlatıya nasıl katkıda bulunmaktadır?

Verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen bulguları önceden belirlenen temalar çerçevesinde düzenleyerek teknik yapı, yüzey etkileri ve doku çeşitliliği gibi unsurları incelemiştir (Yıldırım & Şimşek, 2022). İçerik analizi ise, kavramsal ve tematik örüntüleri ortaya çıkararak yüzey ve derinlik kavramlarının eserlerde nasıl temsil edildiğini sistematik biçimde değerlendirmiştir (Krippendorff, 2019).

Araştırmanın örneklemini, teknik çeşitliliği, estetik yoğunluğu ve malzeme kullanımıyla öne çıkan sanatçılara ait gofre baskılar oluşturmuştur. Her sanatçı, çalışmanın analizinde tekniği, yüzeyle kurduğu ilişki ve kavramsal katkısı bakımından özlü ve sistematik biçimde ele alınmıştır. Böylece yöntemsel çerçeve, yalnızca teknik süreçleri değil, aynı zamanda sanatçının estetik ve düşünsel arayışını da görünür kılan çok boyutlu bir çözümleme sağlamıştır.

Sonuç olarak seçilen yöntemler, araştırma amacına uygun biçimde uygulanmış; gofre baskının çağdaş baskıresimdeki dönüşümünü teknik ve kavramsal boyutlarıyla ortaya koyan işlevsel bir inceleme modeli sunmuştur.

3.BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada yapılan betimsel ve içerik analizleri, gofre baskı tekniğinin yüzey ve derinlik arasındaki ilişkiyi yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda kavramsal düzeyde de dönüştürdüğünü ortaya koymuştur. Bulgular, bu tekniğin çağdaş baskıresimde iki boyutlu düzlemi aşarak üç boyutlu algıya zemin hazırlayan bir ara yüz işlevi gördüğünü göstermektedir. Gofre baskının en dikkat çekici özelliği, yüzeyde oluşturduğu kabartmalarla hem dokunsal hem optik bir deneyim sunmasıdır. İncelenen örneklerde, yüzeyin yapısal olarak dönüştüğü ve izleyiciyle doğrudan bir etkileşim alanı kurduğu gözlemlenmiştir. Işık-gölge etkileşimiyle zenginleşen bu yapı, kompozisyonun çok katmanlı bir anlatım kazandığını ve derinliğin yeniden inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Analizler, yüzeyin girinti-çıkıntılarla biçimlendirilmesinin yalnızca teknik bir işlem olmadığını, aynı zamanda estetik bir stratejiye dönüştüğünü göstermiştir. Böylece gofre baskı, yüzeyi pasif bir zemin olmaktan çıkararak aktif bir anlatı alanına dönüştürmektedir. Tematik sınıflandırmalar, sanatçıların gofre baskıyı farklı biçimsel ve estetik amaçlarla yorumladığını göstermektedir. Minimalist örneklerde yalın kabartmalar yüzeyin bütünlüğünü belirlerken, daha yoğun dokulu uygulamalarda yüzey karmaşık ve katmanlı bir anlatı yapısına bürünmüş; böylece derinlik yalnızca fiziksel değil, kavramsal bir boyut da kazanmıştır.

Bir diğer bulgu, gofre baskının geleneksel baskı tekniklerinden ayrılarak yüzeyi doğrudan fiziksel müdahale ile biçimlendirmesidir. Bu durum, yüzeyi yalnızca iz bırakılan bir zemin olmaktan çıkarıp, sanatçının doğrudan müdahalede bulunduğu bir özneye dönüştürmekte; malzeme ve teknik arasında yeni bir etkileşim alanı oluşturmaktadır.

Ayrıca, gofre baskının çağdaş sanat pratiklerinde dijital ve deneysel yöntemlerle birleşerek hibrit bir dil oluşturduğu görülmüştür. Sanatçılar teknik müdahaleleri estetik niyetin doğrudan bir uzantısına dönüştürmekte; böylece yüzeyin maddesel özellikleri ile kavramsal anlamları arasında yeni bağlar kurulmakta, derinlik algısı hem görsel hem düşünsel düzeyde yeniden yapılandırılmaktadır. Sonuç olarak, gofre baskının yalnızca teknik bir araç değil, aynı zamanda baskiresmin kavramsal sınırlarını sorgulayan bir ifade biçimi olduğu tespit edilmiştir. Yüzey müdahaleleri, sanatçının estetik ve düşünsel amaçlarıyla doğrudan ilişkilendirilerek, yüzeyi anlam üretiminin etkin bir bileşenine dönüştürmekte; böylece baskiresimde yüzey ve derinlik arasında yeni bir diyalog kurulmaktadır.

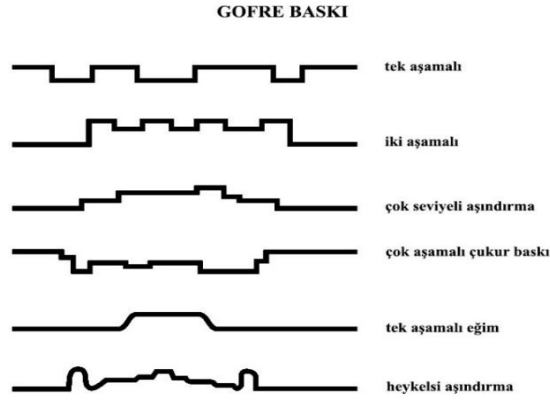
3.1. Tarihsel Perspektifte Gofre Baskı: Teknik, Estetik ve Anlatı

Gofre baskı, kâğıt yüzeyine özel kalıplar veya yüksek dokulu malzemelerle baskı yapılarak, mürekkep kullanılmaksızın oluşturulan bir baskiresim tekniğidir. Yüksek baskının temel prensiplerini barındırsa da pigment içermemesi nedeniyle görsel ifadenin ötesinde fiziksel ve dokunsal bir deneyim sunar. Fransızca kökenli “goufrer” (kabartma) sözcüğünden türeyen bu terim, sanat alanyazında “kabartma baskı”, “kör baskı” veya “renksiz gravür” olarak da geçmektedir. Günümüzde gofre baskı, yüzeyde yarattığı dokusal etki ve üç boyutlu algı kapasitesi sayesinde çağdaş baskiresimde deneysel bir ifade alanı oluşturmaktadır (Oxford, t.y.).

Sanatsal üretimde çizgi, boşluk, hacim, ışık-gölge ve doku gibi unsurlar kompozisyonun bütünlüğünü sağlarken; malzeme ve teknik seçimleri özellikle yüzeyin dokusal niteliğini belirler. Gofre baskı, bu unsurları yalnızca temsil etmeyip fiziksel olarak yüzeyde var eden bir teknik olmasıyla öne çıkar. Sanatçılar farklı yüzey özelliklerine sahip malzemelerle çalışarak yalnızca estetik çeşitlilik değil, ışıkla kurulan ilişki ve mekânsal derinliği de dönüştürürler. Örneğin pürüzlü yüzeyler ışık-gölge geçişlerini belirginleştirerek dramatik etkiler yaratırken, pürüzsüz yüzeyler daha homojen yansımalar üretir. Bu, gofre baskının dokunsal ve optik ilişkisini zenginleştirerek çok katmanlı bir algı düzlemi yaratmasını sağlar.

Gofre baskıda kullanılan teknikler, yüzeydeki dokusal çeşitliliği belirler (Bkz. Görsel 1). Tek aşamalı baskıda yalın kabartmalar oluşurken, iki aşamalı baskı farklı yükseklikler yaratır. Çok seviyeli aşındırmalar kademeli derinlik etkileri sağlarken, çok aşamalı çukur

baskılar yüzeyde derin oyuklar oluşturarak kontrastı artırır. Ayrıca sanatçılar, tek aşamalı yüzey eğimiyle yumuşak geçişli kabartmalar ya da çok katmanlı oyma ve aşındırma ile daha organik, heykelsi formlar elde eder. Böylece gofre baskı, yüzeyin hem algısal hem dokunsal boyutlarını dönüştüren dinamik bir ifade alanına dönüşür.

Görsel 1. Gofre Baskı Derinlik ve Yüzey Aşındırma Çeşitliliği (İnan, 2022).

Tekniğin kesin kökenleri tam olarak belgelenmemiş olmakla birlikte, gofre baskının ilk örneklerine 15. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da rastlandığı bilinmektedir. Bu dönemde teknik, öncelikle resmi belgelerde otantikliği sağlamak, banknotlar üzerinde sahteciliği önlemek, mühürlerde güvenlik kodlaması yapmak gibi işlevsel amaçlarla kullanılmıştır. Aynı şekilde, haritalar ve davetiyeler gibi görsel ağırlıklı basılı materyallerde hem estetik bir süsleme hem de teknik ayırt edicilik sağlaması nedeniyle tercih edilmiştir (Bkz. Görsel 2). Gofre baskının bu erken kullanımları, genellikle devletin ya da aristokratik kurumların siparişiyle sınırlı kalmış; teknik, daha çok uygulamacı zanaat-kârların denetiminde gelişmiştir.

Görsel 2. Gofre Baskı Ticari Kullanım Alanları (İnan, 2022).

Rönesans ve sonrasında matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte, bu kabartma yöntemi tipografik kompozisyonların görsel etkisini artırmak, kitap ciltlerinde lüks algısı yaratmak ve basılı malzemelerde görsel hiyerarşi kurmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle dini kitaplar, tören belgeleri ve aristokratik yazışmalar gibi seçkin materyallerde gofre baskı, içerikle uyumlu dekoratif bir unsur hâline gelmiştir. Bu kullanım biçimi, tekniğin sanatsal potansiyelinden çok işlevsel, temsili ve süsleyici bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Ancak bu dönemde gofre baskı, hâlâ özgün sanat üretiminin bir parçası olarak değerlendirilmemekteydi. Teknik; çoğunlukla grafik sanatların sınırları dışında, zanaatkârlıkla ilişkilendirilen ve baskıresim disiplini içerisinde ikincil bir konuma sahip olan bir araçtı. Özellikle pigment içermemesi, çoğaltmaya elverişli olmaması ve doğrudan figüratif anlatıya yönelmemesi gibi özellikleri, onu uzun süre boyunca sanat tarihi yazımında göz ardı edilen bir teknik hâline getirmiştir (Brunner, 1984; Stijnman, 2012). Böylece gofre baskı, uzun yıllar boyunca sanatsal anlatımın bir parçası olarak değil, görsel bütünlüğü tamamlayan ikincil bir unsur olarak konumlanmış; sahip olduğu estetik ve dokunsal potansiyel ancak modern ve deneysel yaklaşımlarla görünürlük kazanabilmiştir.

Gofre baskının sanatsal bir ifade diline dönüşmesi ise Doğu’da, özellikle Japon sanatında daha köklü bir biçimde gerçekleşmiştir. 18. yüzyılda Ukiyo-e akımıyla birlikte bu teknik “karazuri” ve “kimedashi” yöntemleriyle geliştirilmiş; renk kullanımının minimize edilerek dokusal zenginlikle anlatımın güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Bkz. Görsel 3).

Suzuki Harunobu gibi sanatçılar kabartmayı kompozisyonun bütünleyici unsuru olarak kullanmış, böylece renk olmaksızın görsel ve dokunsal bir derinlik yaratmışlardır (Ep-pink, 1971; Crossland & Grund, 2002).

Görsel 3. Suzuki Harunobi, Surimono, Ağaç Baskı, 1766. (Collections Japaneese Prints, t.y.).

Japon sanatçılar, ahşap baskı kalıplarındaki ince oyuklar ve kabartmalarla yüzeyin yalnızca görsel değil, aynı zamanda dokunsal deneyim sunmasını sağlamış; bu yaklaşım, gofre baskıyı renkten bağımsız bir anlatım dili hâline getirerek izleyiciyle fiziksel bir etkileşim kuran disiplinlerarası bir alana dönüştürmüştür (Bkz. Görsel 4).

Görsel 4. Suzuki Harunobu, Ağaç Baskı, 1766. (Collections Japaneese Prints, t.y.).

Özellikle 18. yüzyılda Ukiyo-e akımıyla birlikte bu teknik daha da gelişmiş ve estetik açıdan bir anlatım aracı olarak benimsenmiştir. Ukiyo-e sanatçıları, yüzeyde renk kullanımını minimize ederek dokusal zenginlik üzerinden ifade gücü oluşturmayı hedeflemişlerdir. Suzuki Harunobu gibi sanatçılar, dokular aracılığıyla estetik derinlik sağlamış; böylece renge ihtiyaç duymadan da görsel algıyı yönlendiren kompozisyonlar inşa etmişlerdir (Bkz. Görsel 5). Ahşap baskı kalıplarıyla oluşturulan derin çukurlar ve kabartmalar, gofre baskının Japon sanatında biçimsel bütünlük yaratan bir unsur olarak işlev kazandığını göstermektedir. Böylece gofre, estetik ve anlatı açısından birleştirici bir unsur olarak değerlendirilmiş ve Japon sanatçıları tarafından özgün bir ifade biçimi olarak benimsenmiştir (Eppink, 1971, s.216). Crossland ve Grund (2002), Japon baskı sanatçıları tarafından geliştirilen gofre baskı tekniğinin evrimini ve bu bağlamda kullanılan yöntemleri şu sözlerle ele ifade etmektedir:

Geleneksel Japon baskıresim pratiğinde, çok renkli ve ayrıntılı kompozisyonların üretimi için her renk katmanı için ayrı bir kalıp hazırlanması gerekmektedir. Bu süreç, oldukça zahmetli ve zaman alıcı bir yöntem olup, ahşap kalıpların oyulması ve basıma hazır hale getirilmesi dikkatli bir el işçiliği gerektirmektedir. Gofre baskının Japon baskıresimindeki önemli uygulamalarından biri olan karazuri (blind embossing), herhangi bir renklendirme işlemi yapılmadan yüzeye kabartma efekti kazandıran bir tekniktir. Özellikle Surimono türündeki baskılarda, yüzeydeki imgelerin biçimlerine uygun dokusal etkiler yaratılarak estetik bütünlük sağlanmıştır. Bunun yanı sıra, Japon sanatçıları tarafından kimedashi (convex embossing) adı verilen bir başka teknik geliştirilmiştir. Bu yöntemde, önceden basılmış renkli bir katmanın üzerine eklenen gofre kalıbı aracılığıyla dışa kabartma etkisi elde edilmektedir. Japon baskı sanatçılarının her iki yöntemi de uzun yıllar boyunca araştırarak geliştirdiği ve teknik inceliklerini titizlikle uyguladığı görülmektedir. Bu süreç, baskıresim sanatında hem dokusal hem de görsel derinliğin artırılmasına yönelik estetik ve teknik yeniliklerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (Crossland ve Grund, 2002, s.17).

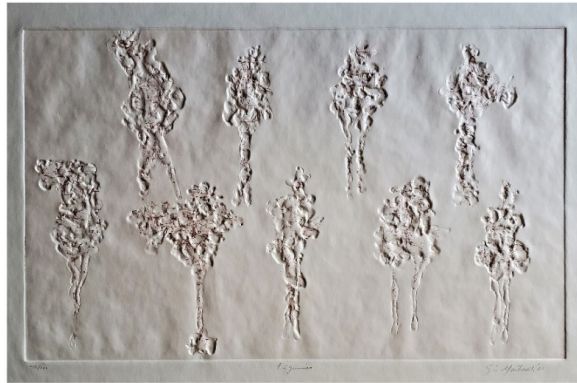

Görsel 5. Suzuki Harunobu, Ağaç Baskı, 1767. (Collections Japanese Prints, t.y.).

Avrupa'da gofre baskı, uzun süre estetikten çok işlevsel ve dekoratif amaçlarla sınırlı alanlarda kullanılmış; sanatsal bir teknik olarak geniş kabul görmemiştir. Ancak bu tekniğin sanatsal bir anlatım biçimi olarak değerlendirilmesi, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında deneysel baskı yaklaşımlarının yaygınlaşmasıyla ivme kazanmıştır. Harold Paris, Ezio Martinelli, Leonard Baskin ve Rolf Nesch gibi sanatçılar, gofre baskıyı yalnızca yüzeysel bir efekt olarak değil, dokusal zenginliği temel alan estetik ve kavramsal bir araç olarak benimsemiştir. Eppink (1971), bu sanatçıların yüzeyin duyumsal potansiyelini araştırarak gofre baskının grafik sanat sınırlarını aşmasında ve disiplinlerarası sanat üretimlerine entegre edilmesinde belirleyici bir rol oynadıklarını vurgulamaktadır. Böylece Batı'da gofre baskı, dekoratif işlevini aşarak özgün ve deneysel bir ifade biçimi hâline gelmiştir.

3.2. Teknik Süreç ve Yüzey Uygulamaları

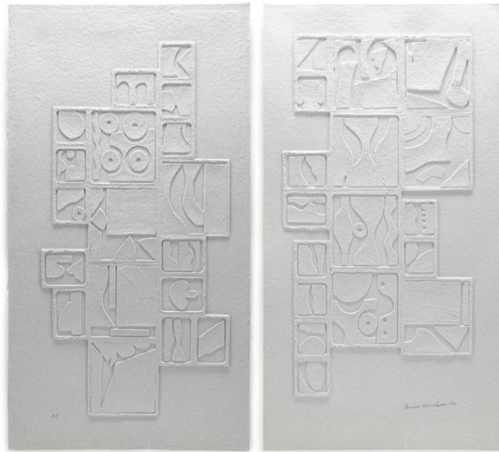
Çağdaş baskıresim sanatı, geleneksel çoğaltma temelli tekniklerin ötesine geçerek yüzey, malzeme ve baskı süreçlerini yeniden tanımlayan deneysel bir yönelim kazanmıştır. Bu dönüşüm, baskıresmi yalnızca iki boyutlu bir aktarım değil, malzemenin ve dokunun aktif biçimde sanatın parçası olduğu bir ifade alanına taşımaktadır. Gofre baskı, yüzeyin doğrudan biçimlendirilmesi yoluyla hem optik hem dokusal algıyı harekete geçiren bir teknik olarak bu dönüşümde önemli bir rol üstlenmiştir. Renkten bağımsız kompozisyonlar kurma olanağı, bu tekniği yüzeyin maddesel varlığına odaklanan özgün bir pratiğe dönüştürmüştür. Bu yönüyle gofre baskı, heykeltıraşların ve deneysel baskı sanatçılarının ilgisini çekmiş; yüzeydeki dokusal etkileri anlatımın merkezine yerleştiren sanatçılar için alternatif bir dil oluşturmuştur. Mürekkep yerine kabartma, gölge ve derinlik unsurlarıyla çalışan bu teknik, baskıresmi yalnızca görsel değil, fiziksel olarak da algılanabilen bir sanat nesnesine dönüştürerek izleyiciyle daha doğrudan bir etkileşim kurmaktadır.

Görsel 6. Ezio Martinelli "Figürler" Gofre Baskı, 1961. (Ezio Martinelli *American Figurines*, t.y.).

Ezio Martinelli, heykeltıraşlık ve kaynak ustalığından gelen teknik bilgisiyle metal levhaları delme, kaynak yapma ve mekanik müdahalelerle oluşturduğu özgün kalıplar aracılığıyla gofre baskıya heykelsi bir boyut kazandırmıştır. Bakır ve alüminyum kalıplarla pleksiglas üzerine gerçekleştirdiği bu baskılar, kâğıtta renksiz ancak dokunsal olarak yoğun yüzeyler yaratır. Sanatçının yaklaşımı, baskıresmi grafik bir disiplinden çıkararak maddesel ve düşünsel derinliği olan bir sanat nesnesine dönüştürmektedir. Bu süreçte yüzey, yalnızca bir aktarım alanı değil; estetik ve kavramsal bir ifade zemini olarak yeniden konumlanır.

Martinelli'nin çalışmalarında yüzeye uygulanan kazı izleri, kabartmalar ve çizgisel dokular, biçimsel çeşitliliği artırırken aynı zamanda eserin kavramsal katmanlarını güçlendirir. Özellikle "Figürler" (Bkz. Görsel 6) adlı çalışmada görülen silüet benzeri figürler, belirli bir kimliğe değil; anonim ve belirsiz varlıklara işaret eder. Bu figürler, tanımlı bir anlatıdan kaçınarak zaman, hafıza, beden ve geçicilik gibi temalar etrafında çoğul anlamlara açık bir görsel dil sunar. Yüzeydeki derinlik müdahaleleri, plastik biçimi kavramsal içerikle birleştirirken, "beden" ve "yokluk" gibi olguları yalnızca görsel değil, aynı zamanda dokunsal bir sezgiyle izleyiciye aktarır. Biçimsel katmanların oluşturduğu gölgeler, ışığın geliş yönüne bağlı olarak sürekli değişen bir yüzey algısı yaratır. Bu durum, izleyicinin eseri yalnızca görsel olarak değil, fiziksel konumlanmasıyla da deneyimlemesini sağlar. Böylece gofre baskının kabartı etkisi, izleyiciyi edilgen bir gözlemciden çıkararak aktif bir algılayıcıya dönüştürür. Martinelli'nin yüzey ve figür tercihlerindeki soyutlama, dokusal yoğunluk ve katmanlı yapı, sanatçının teknik kararlarının ardında düşünsel bir sorgulama süreci bulunduğunu ortaya koyar. Figürlerin bireysel hafızayla sınırlandırılmamış olması, anlamın sabit değil; izleyicinin algısına göre değişken ve akışkan bir yapıda kurulduğuna işaret eder.

Görsel 7. Louise Nevelson "Gökyüzü Kapısı II" Gofre Baskı, 83x48 cm, 1982. (Sky Gate II, t.y.).

Louise Nevelson'ın gofre baskı uygulamalarında (Bkz. Görsel 7), iki boyutlu yüzeyin üç boyutlu bir algı düzlemine dönüştürüldüğü görülmektedir. Çalışmada, hafif kabartmalarla tanımlanan geometrik formlar, ritmik bir düzen içinde yüzeye yayılmıştır. Biçimsel öğeler belirgin sınırlara sahip olsa da aralarındaki boşluk ve doluluk ilişkisi, yüzeyde sessiz ancak bütünlüklü bir yapı oluşturmaktadır. Yüzeye yapılan müdahaleler, soyut kompozisyon içinde dokusal yoğunluğu artırmakta; ışıkla birlikte gölgeler aracılığıyla algılanan mekânsal derinlik hissi yaratmaktadır. Gözlemlenen fiziksel unsurlar -içbükey-dışbükey karşıtlıklar, yüzeydeki katmanlaşmalar ve sınır belirginlikleri- eserin plastik yapısını güçlendirirken, izleyicinin yalnızca görsel değil, duyuşsal bir okuma yapmasına olanak tanır.

Kompozisyonundaki parçalı yapı, Nevelson'ın heykel anlayışındaki modüler kurgunun baskı düzlemine aktarımı olarak değerlendirilebilir. Her bir form, bir fragman niteliği taşıyarak; bütünsel yapıya katkı sunan konumlanışı, eser içinde içsel bir ritim yaratır. Bu yapı, izleyiciye parçadan bütüne, boşluktan varlığa doğru ilerleyen sezgisel bir okuma süreci sunar; böylece biçimsel çözümler, içeriksel çağrışımlarla derinleşir.

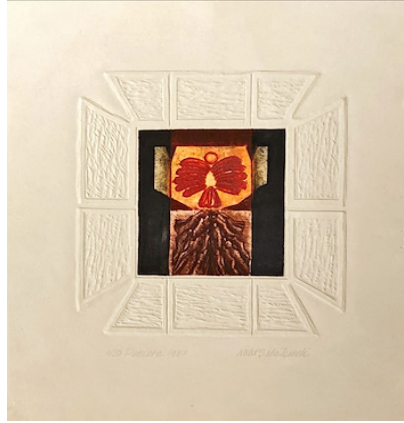
İçerik düzeyinde ise Nevelson'ın yüzeyle kurduğu ilişki, bellek, kimlik ve modern yaşamın parçalanmışlığı gibi tematik çağrışımlara açıktır. Gofre baskı tekniğiyle oluşturulan kabartmalar, izleyicide yorum açıklığı barındıran çok katmanlı bir algı düzlemi üretir. Yüzeydeki yapı, estetik bir bütünlük içinde sanatçının düşünsel yönelimlerini sezdirenen bir anlatı zemini oluşturur. Bu çalışma bağlamında Nevelson'ın gofre baskı pratiği, bas-kiresmin grafik temsiliyetini aşarak, mekânsal ve kavramsal bir derinlik kazandığı disiplinlerarası bir üretim anlayışını temsil etmektedir.

Görsel 8. Boris Margo, "Duvar", Gofre Baskı, 1964. (*The Wall*, t.y.). <https://whitney.org/collection/works/17955>

Boris Margo'nun geliştirdiği cellocut¹ tekniği, baskı yüzeyini yalnızca bir aktarım alanı değil, aynı zamanda dokunsal ve optik etkilerin yoğunlaştığı bir ifade zemini olarak yeniden konumlandırır. Mekanik ve kimyasal müdahalelerle şekillendirilen plastik tabakalar, katmanlı bir yapı oluşturarak yüzeye çok boyutlu bir karakter kazandırır. Sanatçının “Duvar” adlı yapıtında (Bkz. Görsel 8), yüzeye uygulanan deformasyonlar aracılığıyla kompozisyon fiziksel hacim etkisi kazanmıştır. Soyut geometrik formlar, yüzeye dengeli biçimde yerleştirilmiş; kabartma ve oyuk geçişleriyle ışığın yönüne bağlı değişken bir görsel yapı ortaya çıkmıştır. Kompozisyonadaki düzlemler, derinlik hissini artırırken yüzeyde ritmik bir bütünlük oluşturur.

Margo'nun renk kullanımından kaçınarak yalnızca form ve dokuya odaklandığı bu üretimlerde, yüzey ışıkla etkileşim içinde sürekli dönüşen bir plastik değer kazanır. Gofre baskı tekniğiyle üretilen bu yapıtlarda, fiziksel izler ile optik etkiler iç içe geçer; yüzey, algıya dayalı bir okuma sürecini destekler. Bu bağlamda Margo'nun yaklaşımı, baskıresim pratiğinde yüzeyin yeniden tanımlandığı, teknik ve kavramsal sınırların eş zamanlı olarak zorlandığı deneysel bir yönelimi temsil eder.

Görsel 9. Mürşide İçmeli, 'Pencere', 47x40cm Gravür ve Gofre Baskı, 1987 (Mürşide İçmeli, t.y.).

Mürşide İçmeli, Türkiye'de gofre baskı tekniğini uygulayan öncü sanatçılardan biri olarak, yüzeyi yalnızca bir aktarım düzlemi değil, aynı zamanda düşünsel ve estetik bir alan olarak ele almıştır. Yüksek gramajlı, nişasta katkılı kâğıtlar kullanarak gerçekleştirdiği üretimlerde yüzeyin fiziksel dayanıklılığını artırarak derin kabartmalara olanak sağlamış; bu sayede baskı yüzeyini çok katmanlı bir anlatı zemini olarak yapılandırmıştır.

¹ Cellocut: Plastik esaslı yüzeylerin kazınması, çözücülerle aşındırılması ya da yakılması yoluyla dokusal etkiler yaratmayı mümkün kılan, geleneksel gravür tekniklerinden farklı, özgün ve deneysel bir baskıresim tekniğidir (Johnson, 1980, s. 154).

Sanatçının çalışmalarında özellikle dikkat çeken, geometrik biçimlerle örülmüş ritmik yüzey organizasyonlarıdır (Bkz. Görsel 9). “Pencere” adlı yapıtında merkezdeki renkli figüratif öğenin kabartmalı beyaz çerçevelerle kuşatılması, izleyiciyi yalnızca görsel değil, aynı zamanda dokunsal bir algı sürecine dâhil ederken, yüzeyin bir anlatım nesnesi olarak öne çıkmasını sağlar. Kabartmaların taşıdığı arkaik karakter, doğayla kurulan metaforik ilişkilerle birleşerek eserin içeriksel derinliğini güçlendirir. Bu unsurlar bir araya geldiğinde, İcmeli’nin biçimsel tercihleri ile kavramsal yönelimleri arasındaki ilişki katmanlı bir okuma süreci içinde belirginleşir. Böylece sanatçının yaklaşımı, gofre baskıyı yalnızca teknik bir ifade biçimi olmaktan çıkararak, yüzeyin çağdaş baskiresim pratiğinde yeniden tanımlandığı disiplinlerarası bir sorgulama alanına dönüştürür.

Görsel 10. Günther Uecker “Spiral” Gofre Baskı, 2015. (Van Ham, t.y.).

Günther Uecker’in gofre baskı üretimleri, sanatçının ritüel temelli düşünsel yaklaşımını yüzeyin fiziksel yapısıyla bütünleştiren bir pratiğe dönüşmüştür. Budizm, Taoizm ve İslam tasavvufu gibi Doğu felsefelerinden ilhamla geliştirdiği yapıtlarında tekrar eden çivi formları, yalnızca biçimsel bir tekrar değil, içsel farkındalık ve arınma sürecini temsil eden simgesel öğeler olarak yapılandırılmıştır. Heykel ve enstalasyonla başlayan bu yüzey müdahaleleri, 1960 sonrası dönemde baskiresim düzlemine taşınmış; çivi, tel ve benzeri hazır nesnelerin izleri kâğıt yüzeyine uygulanarak kalıcı dokulara dönüşmüştür (Bkz. Görsel 10). Uecker’in bu nesnelere uyguladığı baskı, yalnızca fiziksel bir iz üretmekle kalmamış; aynı zamanda endüstriyel malzemelerin içerdiği anlam katmanlarını yeniden yapılandırarak, onları estetik bir dilin parçası hâline getirmiştir. Gofre baskı aracılığıyla oluşturulan bu izler, sanatçının ifadesiyle ‘olmayanların soyutlaması’na dönüşerek, varlık ile yokluk, iz ile boşluk arasındaki geçişkenliği vurgular. Bu üretimler; düzen, sessizlik, tekrar ve boşluk temaları çerçevesinde ele alındığında, Uecker’in yüzeyi ritüel bir eylem alanına dönüştürdüğü ve gofre baskı tekniğini bir düşünsel arayışın maddi karşılığı olarak kullandığı görülmektedir.

Görsel 11. Clement Vinot-Battistoni, Gofre Kalıbı ve Baskısı, 2019 (Cvb- 2025).

Clément Vinot-Battistoni, geleneksel gravür anlayışını dijital üretim teknolojileriyle birleştirerek gofre baskı tekniğine çağdaş bir dönüşüm kazandıran sanatçılar arasında öne çıkmaktadır. Grafik tasarım temelli formasyonunu, sıcak damga ve gravür deneyimiyle harmanlayan sanatçı, lazer kazıma ve CNC gibi dijital kontrollü üretim araçlarıyla metal kalıplar üretmekte; bu kalıplar üzerinden yüksek hassasiyetli kabartmalar elde ederek yüzeyi hem estetik hem de içeriksel anlamda çok katmanlı bir anlatım düzlemi olarak kurgulamaktadır (Bkz. Görsel 11).

Vinot-Battistoni'nin üretim süreci, dijital kesinlik ile geleneksel el işçiliğini bir araya getiren melez bir yapıya sahiptir. Baskı öncesi aşamalarda, analog kontrollü testlerle dokusal etkileri hamur silgi yardımıyla sınayarak yüzeyde ulaşmak istediği plastik değeri denetim altında tutmaktadır. Bu yöntem, yalnızca teknik ustalığı değil, aynı zamanda bilinçli estetik müdahaleleri de görünür kılar. Sanatçının özellikle İncil anlatılarını konu edinen ve 2018'den bu yana sürdürdüğü büyük ölçekli projede, ikonografik imgeler ile yüzeyin fiziksel dili arasında güçlü bir etkileşim kurulmuştur. Gofre baskı burada bir temsilden öteye geçerek, hafıza, ritüel ve kalıcılık temaları ekseninde sezgisel bir deneyime dönüşmüştür. Figüratif ve mimari öğelerden oluşan kompozisyonlar, geometrik düzen ve dokusal derinlik aracılığıyla mekânsal bir yanılsama yaratırken, yüzeyi yalnızca görsel değil, aynı zamanda sezgisel ve kavramsal bir düzlem olarak işler. Bu yönüyle Vinot-Battistoni'nin pratiği, çağdaş gofre baskının dijitalleşme ile geçirdiği dönüşümün etkili bir örneği olarak değerlendirilebilir; teknik, simgesel ve mekânsal temaları bir araya getiren disiplinlerarası bir ifade biçimi sunar.

3.3. Kağıdın Yapısal Özellikleri ve Baskıya Etki Eden Faktörler

Gofre baskı, sanatçıların yalnızca yüzeyle değil, malzemeyle kurdukları teknik ve estetik ilişkiyi de yeniden tanımlamalarına imkân tanıyan özgün bir baskıresim tekniğidir. Bu süreçte kullanılan kağıdın türü ve yapısal özellikleri, baskının dokusal niteliği ile kalıcılığını doğrudan belirler. Gofre baskının uygulanabilmesindeki temel koşul, kağıdın yüksek basınca ve kalıptan kaynaklanan fiziksel deformasyona karşı dayanıklı olmasıdır. Bu nedenle, teknik gereksinimlere uygun özel kağıtların tercih edilmesi, hem estetik açıdan başarılı sonuçların elde edilmesini hem de baskının uzun ömürlü olmasını sağlar. Kandeel (2018), gofre baskıda seçilen kağıdın baskı kalitesini doğrudan etkilediğini belirtmekte; suya dayanıklı Washi, Murillo ve Arch gibi dokulu kağıtların tercih edilmesinin, yüksek kabartma derinliklerinde detay kaybını önlediğini vurgulamaktadır. Bu tür kağıtlar, pres altında dokuları net biçimde aktarırken kırılma, çatlama ve yırtılma gibi deformasyonlara karşı da daha dirençlidir. Ayrıca, kalıba yapışmayı engellemek için gesso (milaj) gibi ara katmanlar kullanılması önerilir.

Gofre baskıda sıklıkla tercih edilen Arches 150-300 gr., Classico 200-300 gr., Hahnemühle 165-300 gr., Murillo ve Maia Paper Ivory 200-270 gr. gibi yüksek lif yapısına ve hacme sahip kağıtlar, dokusal ve görsel derinliği destekleyen ideal malzemelerdir. Baskı öncesinde kâğıt ortalama iki saat nemlendirilerek elastikiyeti artırılır; böylece kalıp dokularının daha iyi aktarılması sağlanır.

Baskı sonrası kuruma süreci de tekniğin başarısı açısından kritik bir aşamadır. Kabartmaların formunu koruması için kâğıt, düz zeminlerde özel kurutma yüzeylerine yerleştirilir, kenarları ağırlıklarla dengelenir veya suya dayanıklı bantlarla sabitlenir. Bu, dalgalanmayı önlerken ani ısı değişimlerinden kaçınmak ve asitsiz kurutma kağıtları kullanmak da yüzeyin stabil kalmasına katkıda bulunur. Böylece hem kabartma formu korunur hem de kağıdın zamanla çatlaması veya büzülmesi engellenir.

Sonuç olarak, gofre baskıda yüzeyle kurulan ilişki yalnızca sanatçının estetik tercihleriyle değil, aynı zamanda kâğıt seçimi, hazırlık, baskılama ve kurutma süreçlerini kapsayan teknik ustalığıyla şekillenir. Bu yöntem, baskıyı yalnızca bir çoğaltma tekniği olmaktan çıkararak, yüzey ve malzeme arasındaki etkileşimi yeniden tanımlayan bütünlüklü bir sanat pratiğine dönüştürür.

SONUÇ

Bu araştırma, gofre baskı tekniğinin çağdaş baskıresimde yüzey ve derinlik ilişkisini nasıl yeniden tanımladığını ortaya koymuştur. Çalışma kapsamında ulaşılan bulgular, gofre baskının yalnızca kabartma yaratan bir yöntem değil; estetik, dokunsal ve kavramsal boyutlarıyla bütünleşen özgün bir ifade biçimi sunduğunu göstermektedir. Bu teknik, sanatçılar tarafından görsel olduğu kadar dokunsal ve düşünsel bir anlatım aracı olarak benimsenmiştir.

Araştırmada ele alınan örnekler, gofre baskının tarihsel süreçte ticari ve dekoratif bağlamlardan çıkıp, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren deneysel sanatsal yaklaşımlarla yeni bir anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Japon sanatındaki “karazuri” ve “kimedashi” teknikleriyle başlayan bu dönüşüm; Türkiye’de Mürşide İcmeli’nin öncü üretimleri, Boris Margo’nun cellocut tekniği, Ezio Martinelli ve Günther Uecker’in yüzeyi kavramsal bir alana dönüştüren disiplinlerarası yaklaşımlarıyla derinleşmiştir. Uecker’in ritüel temelli estetik anlayışı, gofre baskının yalnızca fiziksel değil, düşünsel bir sorgulama alanı olabileceğini göstermektedir. Clément Vinot-Battistoni’nin lazer kazıma ve CNC gibi dijital araçları geleneksel gravürle birleştiren çalışmaları ise, bu tekniğin günümüzde nasıl evrildiğine dair güncel bir örnek sunmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmadan hareketle şu öneriler geliştirilebilir:

1. Gofre baskının çağdaş sanat içindeki yerini felsefi, sosyolojik ve teknik açılardan birlikte ele alan disiplinlerarası araştırmalar artırılmalıdır; zira bu alan, yalnızca teknik yeniliklerle değil, aynı zamanda yüzeyin anlam üretimindeki rolüyle de eleştirel sanat söylemlerine katkı sunmaktadır.
2. Sanat eğitimi programlarında dokunsal ve yüzeye dayalı tekniklere daha fazla yer verilerek öğrencilerin duyuşal deneyim ve malzeme bilinci geliştirmesi sağlanmalıdır.
3. Malzeme temelli deneysel uygulamalar teşvik edilmelidir. Geleneksel ve dijital tekniklerin bir arada kullanılması, baskıresmin ifade olanaklarını genişletmektedir.

Sonuç olarak gofre baskı, çağdaş baskıresimde estetik çeşitlilik, teknik yaratıcılık ve kavramsal derinlik sağlayan güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, yüzeyin yalnızca bir aktarım alanı değil; aynı zamanda bir anlatı ve düşünce zemini olarak yeniden okunabileceğini ortaya koymuştur. Gelecekte yapılacak kuramsal ve uygulamalı çalışmaların, bu alandaki sanatsal farkındalığı artırarak baskıresmin çağdaş sanat içindeki dönüşümüne katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Arnheim, R. (1974). *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. University of California Press.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40.
- Brunner, F. (1984) *A Handbook of Graphic Reproduction Processes Visual Communication Books*, Hasting House Publishers, New York.
- Collections Japaneese Prints, (t.y.)*. Collecting Japanese Prints Featured Ukiyo-E Artist Suzuki Harunobu. 18.11.2024 tarihinde <https://www.collectingjapaneseprints.com/suzuki-harunobu> adresinden erişilmiştir.
- Crossland, T., Grund A. (2002). Deluxe Printing Techniques Gaufrage. 11.05.2024 tarihinde <http://www.ukiyoe-gallery.com/gaufrage.htm> adresinden erişilmiştir.
- Eppink, N. R. (1971) *101 Prints The History And Techniques of Printmaking* University of Oklahoma Press.
- Ezio Martinelli American Figurines, (t.y.). Live Auctioneers. <https://www.liveauctioneers.com/price-result/ezio-martinelli-american-1913-1980-figurines/>
- Goldstein, E. B. (2010). *Sensation and Perception*. Cengage Learning.
- Hançerlioğlu, O. (1992). Türk Dili Sözlüğü, Remzi Kitabevi.
- İçmeli, M. (1982-2014). Baskıresim Atölye Notları, Aktaran Güler Akalan, 2022.
- İnan, E. (2022). Gofre Baskı Ticari Kullanım Alanları, Baskıresimde Yüzey Arayışları ve Gofre Baskı, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi], Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Johnson, U. E. (1980). *American Prints and Printmakers*. The Museum of Modern Art.
- Krippendorff, K. (2019). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). SAGE Publications.

- Mürşide İcmeli, (t.y.). Pencere 47x40cm Gravür 4/30 1987 Tarihli İmzalı, Ta Sanat. 8. online özel koleksiyon. 11.12.2024 tarihinde [https://www.tasanat.com/urun/3992041/murside-icmeli-pencere-47x40cm-gravur-4-30-1987-tarihli-imzali-cerceveli-adresinden erisilmistir](https://www.tasanat.com/urun/3992041/murside-icmeli-pencere-47x40cm-gravur-4-30-1987-tarihli-imzali-cerceveli-adresinden-erisilmistir).
- Oxford Reference, (t.y.). Goufrage. 18.11.2024 tarihinde, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095844732?rskey=PxgtWX&result=2> adresinden erişilmiştir.
- Palmer, S. E. (1999). *Vision Science: Photons to Phenomenology*. MIT Press.
- Panofsky, E. (1991). *Perspective as Symbolic Form*. Zone Books.
- Püsküllüoğlu, A. (2002). *Öz Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sandelowski, M. (2000). Whatever happened to qualitative description? Research in Nursing & Health, 23(4), 334–340.
- Sky Gate II, (t.y.). Louise Nevelson, Cast Paper Relief. FacePrint. 17.11.2024 tarihinde <https://paceprints.com/louise-nevelson#&gid=1&pid=35> adresinden erişilmiştir.
- Stijman, A. (2012) *Engraving and Etching 1400-2000 A History of The Development of Manuel Intaglio Printmaking Processes*, Archetype Publications. Netherlands.
- The Wall.* (t.y.). Boris Margo The Wall, 1964. Whitney Museum of American Art 17.12.2024 tarihinde <https://whitney.org/collection/works/17955> adresinden erişilmiştir.
- Van Ham, (t.y.). *Günter Uecker, Van Ham is the international market leader for Günther Uecker's Embossings.* 29.06.2025 tarihinde <https://www.van-ham.com/en/discover/collecting-guide/guenther-uecker-embossings.html> adresinden erişilmiştir.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2022). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık.